

Карікова Н.М.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та історії
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця,
м. Харків, Україна

Деколонізація освіти: значення рідної мови в навчальному процесі

Деколонізація освіти в Україні неможлива без утвердження рідної мови як головного інструменту формування свідомості та ідентичності. Українська мова є фундаментом єдності та незалежності держави, тоді як кримськотатарська – символ відновлення історичної справедливості та права корінного народу на власний голос. Освіта українською і кримськотатарською мовами в реінтегрованому Криму має стати потужним засобом подолання колоніальної спадщини, зміцнення національної пам'яті та побудови майбутнього, де мова буде не лише засобом спілкування, а й гарантією свободи та культурного розвитку.

На сьогодні тема деколонізації освіти є актуальною як для материкової частини України, так і для тимчасово окупованого Криму через тривалу російсько-українську війну, яка розпочалася ще в 2014 році з захоплення частини Донецької та Луганської областей та окупації півострова.

Насамперед доцільно визначити ключові поняття, якими ми будемо послуговуватися в цій науковій роботі: *деколонізація, освітній простір, рідна мова*. Відповідно до енциклопедичної статті, *деколонізація* – «це процес ліквідації колоніалізму, тобто звільнення від політичного, економічного й духовного поневолення колоній (окремих країн чи груп країн) і перетворення їх на незалежні держави» [1, с.675]. «Терміном "деколоніальний" позначають процес формування та утвердження емансипованої свідомості поневоленої в минулому нації. Точкою відліку стає власна історія, культура, мова. На цьому етапі активно досліджується та конструюється власна ідентичність» [5]. Якщо ж говорити про деколонізацію в

контексті освіти, то це «очищення навчальних програм від імперських міфів і російських наративів, які зберігалися у шкільних підручниках та університетських програмах» [4]. Проте, деколонізація освіти – це не лише зміна програм, а й глибинне переосмислення ролі мови в навчанні. Рідна мова формує світогляд, ідентичність та здатність протистояти імперським наративам. Українська й кримськотатарська мови – ключові чинники у відновленні історичної справедливості. Під *освітнім простором*, на думку Н. Касярум, «слід розуміти просторово-часове поле функціонування і розвитку системи освіти як відкритої й активної соціальної сфери, в якій діє ідеологія формування особистості з урахуванням умов зовнішнього середовища (природно-кліматичних, демографічних, екологічних, соціально-економічних, політичних й ін.), потреб соціальних замовників (і самої особи), реалізуються освітні послуги установами освіти й організаціями, що володіють освітнім, виховним і розвивальним потенціалом» [2, с.108].

За визначенням Л. Кравець, *рідна мова* – це «мова, засвоєна в ранньому дитинстві без спеціального навчання, якою людина мислить і розмовляє без додаткового самоконтролю, за допомогою якої повною мірою висловлює думки й почуття, яка пов'язує людину з попередніми поколіннями, через яку доросла людина усвідомлює свій зв'язок та належність до національної культури» [3].

Як відомо, політика Російської імперії та СРСР упродовж досить тривалого часу була спрямована насамперед на поступове знищення української і кримськотатарської мов в освіті. Численні заборони, радянські депортації та повсюдна русифікація призвели до втрати престижу рідних мов, а також до формування колоніальної свідомості. Колоніальна освіта формувала стійкий комплекс меншовартості й стирала культурну пам'ять поневолених народів.

Значення рідної мови у навчальному процесі не можна недооцінювати. В оперті на проведені психолінгвістичні дослідження науковці стверджують, що навчання рідною мовою полегшує засвоєння знань і разом з тим розвиває критичне мислення. Мова в освіті – це не лише інструмент спілкування, а й носій

цінностей та історичної пам'яті. Навчання в школі рідною мовою є важливим чинником формування самоповаги та національної самосвідомості.

Від 2014 року в Україні все активніше утверджується україномовна освіта, яка поступово витісняє залишки російськомовних практик. Державна мовна політика спрямована на розроблення програм підтримки кримськотатарської мови: підручники, переклади, навчальні курси і т.д. Рідна мова в освітньому просторі є запорукою того, що нові покоління виростатимуть вільними від імперської спадщини.

На сьогодні українська й кримськотатарська мови відіграють важливу роль у контексті реінтеграції Криму, тому що українська мова є основою єдності держави, тоді як кримськотатарська – це символ повернення Криму до України на справедливих засадах. На нашу думку, освітній простір на півострові після його деокупації має бути двомовним: обов'язкове вивчення української мови, що є офіційною мовою країни, і кримськотатарської як корінної мови титульної нації Криму. Підтримка двох мов – потужний засіб інтеграції молоді півострова в єдиний український освітній простір.

У зв'язку з цим доречно, на нашу думку, згадати досвід Ірландії, де саме освіта свого часу стала основним інструментом відновлення ірландської мови після тривалої колоніальної залежності країни від Британії. Показовим є також досвід Литви й Латвії – сусідніх країн Балтійського регіону, у яких відхід від російськомовної освіти дозволив зміцнити національну ідентичність.

Слід визнати, що в сучасній системі освіти бракує фахових педагогів-білінгвів, які володіють українською та кримськотатарською мовами на належному рівні. Також гостро стоїть питання й про потребу в сучасних підручниках і термінологічних словниках, що були б написані обома мовами, бракує і двомовних медіаресурсів. Проте, незважаючи на ці виклики, освіта українською й кримськотатарською мовами має стати основою для відбудови справді демократичного та вільного суспільства.

Отже, підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що рідна мова в освіті – це не лише знання, а й відновлення історичної пам'яті. Українська та

кримськотатарська мови мають стати наріжним каменем у процесі реінтеграції Криму. Деколонізація освіти через мову є запорукою сильної, незалежної та єдиної України.

Література:

1. Денисов В. Н. Декolonізація / Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Упоряд. Ю. І. Римаренко та ін. Київ: Довіра, 1996. С. 674-675.
2. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2203/1/Kasjarum.pdf> (дата звернення – 07.09.2025).
3. Кравець Л., Рідна мова / Енциклопедія сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article-885376> (дата звернення – 07.09.2025).
4. Петренко-Лисак А. Декolonізація як складова українського відновлення: чому це важливо. URL : <https://recovery.win/novyny/dekolonizacziya-yak-skladova-ukrayinskogo-vidnovlennya-chomu-cze-vazhlyvo> (дата звернення – 07.09.2025).
5. Шкандрій М., Кравченко Ю. Антиколоніальний, постколоніальний, деколоніальний. URL : <https://decolonialglossary.com.ua/decolonialanti-colonialpostcolonial-uk> (дата звернення – 07.09.2025).